

Tiukilla ja sinällään — taivutuksen sivuhyppyjä

»Työtön on tiukilla», otsikoi hiljattain pääkaupungin sanomalehti. Muoto *tiukilla* herättää kahdessakin mielessä huomiota. Ensinnäkään vanhastaan ei liene käytetty monikkoa tämän adjektiivin yhteydessä, kun sitä on viljelty adverbisesti ahdingosta puhuttaessa. Nykysuomen sanakirjassa on tusinan verran esimerkkejä samantapaisesta *tiukka*-sanan käytöstä (II.3.a), ja kaikissa on kyse yksiköstä. Toisekseen *tiukka*-sanon monikon adessiivi normaalisti kuuluu *tiukoilla*. Äskeisen esimerkin *tiukilla* ei ole painovirhekään; vastaavanlaisia poimintoja olen v:sta 1979 lähtien tehnyt lehtikielestä muitakin:

»Nuoret lapsiperheet tiukilla» (otsikko).

»Naiset ovat niin tiukilla nykyään.»

»JyP-77 piti todella tiukilla kotijoukkue Rovaniemen Palloseuraa keskiviikkona Rovaniemellä pelatussa jalkapallon Suomen cupissa.»

Parissa tapauksessa on kyse instruktiivista:

»- - vaalien jälkeen asia korjataan tiukin ottein.»

»Lentopallo-ottelu päättyi tiukin numeroin 3—2.»

Kieliopin tuntijat ovat 1800-luvun alkupuolelta von Beckeristä lähtien olleet selvillä siitä, että kaksitavuisten nominivartaloiden loppu-*a* katoaa monikon *i:n* edeltä, milloin ensi tavun ensimmäinen vokaali on *o* tai *u*, mutta muulloin vaihtuu *o:ksi* (von Becker, *Finsk grammatik* s. 48).

Poikkeuksia on huomattu vain kaksi: *suola* ja *puola* 'puolukka', joiden monikossa on *a:n* tilalla *o*. (Jo von Becker mainitsee *suola*-sanon taipuvan kuten *kala*, jotta välttyttäisiin sekaantumiselta *suoli*-sanon monikkomuotoihin.) Sellaisista poikkeuksista, joissa *a* katoaisi, ei liene tähän mennessä huomautettu.

Vartalovokaalin vaihtelu on ollut kaksitavuisten vartaloiden osalta erittäin johdonmukaista, eikä asia ole suomea äidinkielenään puhuvien kannalta välttämättä kaivannut säännöksi pukemistakaan. Valitettavasti sääntö joissakin kieliopeissa on esitetty epätäsmällisessä asussa. Esim. Ketusen ja Vaulan Suomen kieliopissa (9. p., 1956) sanotaan: »jos ensi tavussa on ollut *o* tai *u*, on vartalon *a* kadonnut *i:n* edellä» (s. 55). Tämän mukaan *tiukilla* olisikin oikein, samoin esim. **kauria* pro *kauroja*.

Varmaa on kuitenkin, ettei epätavallinen vartalon *a:n* käsittely esittämissäni poiminnoissa perustu hatarasti muotoillun kieliopin säännön noudattamiseen. Onko sitten kieliopillisessa järjestelmässämme alkamassa murros, jonka ensi oireet ovat esimerkeistäni nähtävissä? Eräitä muitakin tapauksia on lisättävissä *tiukka*-sanon sisältävien jatkoksi:

»Myös puoluevaltuuskunta ryhmittyi, tosin *niukin* lukemin, puoltamaan Karjalaista.»

»Kohtalokas tapahtumakulku kuvataan *niukin* keinoin.»

»Hekin elivät *niukissa* oloissa, asuivat ahtaasti.»

»Vanhat tutut olivat jälleen *keulilla*.» (Television urheilukatsauksesta.)

»Pentti Savolainen käänsi Vekselin keulille ensimmäisellä takasuoralla. – Pelihevosiin kuulunut Siviste pomppasi keulilta.»

»Kousa puski Kuusysin keulille» (otsikko).

Laajemman mullistuksen oireista on tuskin kysymys. Olisi sinänsä aika outoa, jos niin johdonmukainen käytäntö kuin kyseinen loppu-*a*:n käsittely alkaisi sotkeutua sillä tavoin epäyhtenäisemmäksi, että *a* voisi samoissa sanoissa monikon *i*:n edellä joko kadota tai muuttua *o*:ksi. Tosin käytäntö useampitavuisissa tapauksissa on ollut peräti kirjava ja työläästi säännöiksi muotoiltava, mutta niissäkin kehitys on Göran Karlssonin havaintojen mukaan selvästi kulkenut yhtenäistymistä kohti (Rakenteita: juhla-kirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978 s. 86—).

Tulkitsisin poikkeusmuodot mieluummin niin, että ne ovat määrätapauksiin rajoittuvia muodosteita, joiden loppuosaan ovat vaikuttaneet eräät semanttisesti läheiset diftongittomat monikkomuodot. Ensinnäkin *tiukilla* on verrattavissa samaa tarkoittaviin yleisiin ilmauksiin *lujilla*, *kovilla*, joiden vaikutusta on mitä ilmeisimmin myös monikollisuus. Se voidaan siis selittää kontaminaatioksi: *tiukilla* = *tiukalla* + *kovilla*, *lujilla*. Vastaavasti »*tiukin ottein*» voisi olla heijastumaa ilmauksista »*kovin*» tai »*lujin ottein*». Sitä vastoin »*tiukin numeroin*» ei tunnu selittyvän yhtä helposti. Kenties on kyse siitä, että *tiukilla*-ilmaukseen tottunut kielenkäyttäjä on analogisesti astunut vielä askelen pitemmälle. — »*Niukin lukemin*» saattaisi jossakin määrin rinnastua ilmaukseen »*pienin lukemin*» (joka yleensä olisikin tarkempi) ja »*niukin keinoin*» ilmauksiin »*vähin, pienin keinoin*». »*Niukissa oloissa*» on merkitykseltään lähellä sanontoja »*köyhissä, kurjissa oloissa*». Pelkkä viittaaminen diftongittomia adjektiivimuotoja sisältäviin lähimerkityksiin ilmauksiin jää kyllä selityksenä hennoksi. Enemmänkin vaikuttanevat mallina yleinen fraasi *niukin naukin* sekä äänteellisesti läheisen *tiukka*-sanan puheena olleet poikkeukselliset monikkomuodot. — Sanonta *keulilla* näyttää no-

jaavan antonyymisen »hännillä»-ilmauksen vaikutukseen niin monikollisuuden kuin erikoisen äänneasunsakin puolesta; Nykysuomen sanakirja tuntee *keula*-sanan kuvallisen käytön vain yksiköllisenä ja sitä paitsi sisäpaikallissijaisena: *keulassa* (*keula/sta -an*).

Esittämäni poikkeukselliset *tiukka*, *niukka* ja *keula* -sanojen monikkomuodot eivät antane kielenhuollon kannalta aihetta järin vakavaan huoleen. Selvästi virheelliseksi ne kuitenkin on syytä leimata. Jos niissä ilmenevä poikkeavuus saisi laveammalti jalansijaa, seurauksena olisi valitettava häiriö sellaisessa taivutusjärjestelmän osassa, jossa vuosisatoja on vallinnut vakaa yhtenäisyys.

★

Nykysuomen tavallisimpia morfologisia sekamuodosteita tuntuu olevan *sinällään*. Siitä lienee ensi kerran huomautettu Virittäjässä 1918 (s. 73), jossa nimimerkki T. U. arvelee ilmausta uudeksi sekamuodosteeksi aineksista *sinään* + *sillään* ja toteaa lopuksi: »Kirjakielessä kait tarpeeton.» Alkuperän selitys osuu varmasti oikeaan, ja tarpeetomana sanontaa on myös yleisesti pidetty. Esim. Saarimaan Kielenoppaan hakemistossa »*sinällään*» on korjattu asuun *sillään*. Nykysuomen sanakirjassa on hakusanasarja *sinäl/lään, -tään, -leen* hylätty ja korvattu sarjalla *sillään, siltään, silleen*.

Nykyisessä kirjakielessä näyttää kolmikosta esiintyvän miltei vain *sinällään*, jossa essiiivin päätteen vahvikkeeksi on lisätty vielä toisen olosijan adessiivin päätte. Kehittyneen kirjakielen järjestelmässä tällainen sekamuodoste on omituisuus, eikä siihen liioin liity sellaista merkitysvivahdetta, että ilmausta olisi aihetta pitää tarpeellisenä. Nykysuomen sanakirjan hylkäystuomio on mielestäni edelleenkin paikallaan. Viimeaikaisista poiminnoistani päätellen näyttää kuitenkin siltä, että *sinällään* yleensä ei vastaa niinkään NS:n esittämään tapaan adverbia *sillään* kuin adverbia *sinänsä*. Joitakin esimerkkejä:

»Elämä ilman jännitystä voi *sinällään* olla draama.»

»Tällainen puhe säätyläisen suusta oli tietysti jo sinällään talonpojille nöyryyttävää --.»

»Pedagoginen kehittelytyö taas on arvokasta sinälläänkin --.»

»Pam Gemsin ja Elina Halttusen nimissä kulkeva näytelmäteksti Piaf — pikkuvarpunen ei sinällään ole kuin heittelehkien etenevä kertomus Piafin yhtä heittelehtineestä elämästä.»

»Sinällään Vihtosen ohjelma on kaunis kuin mikä.»

»Tervaa saatettiin käyttää sinälläänkin esimerkiksi särkevien jäsenten parantamiseen.» Tähän sopisivat korjausvaihtoehtoina hyvin myös *siltään*, *semmoisenaan*.

Kun veroilmoitusohjeissa sanotaan: »Kohdan 25 Risto jättää myös *sinälleen* --», käy korvaavaksi ilmaukseksi *silleen*.

Mainittakoon lopuksi vielä hupaisa rinnakkaistapaus. Ainakin maamme kaakkoisosissa tunnetaan murreilmaus *siiheks(i)*, jossa sisäinen tulosija *siihen* ja yleinen tulosija *siksi* ovat nivoutuneet toisiinsa. Hiljattain havaitsin, että tämäkin ilmaus on päässyt painettuun sanaan: »Ensi keväänä hän on kuitenkin taas Kalastajatorpalla ja siiheksi hän yrittää harjoitella pienen laulun suomeksi.» *Siihen* ei oikein tunnu riittävän, ja *siksi* tulkittaisiin helposti 'sen vuoksi', joten kirjoittaja on turvautunut selvempään murremuotoon. Yleiskieltä *siiheksi* ei kuitenkaan ole; olisi pitänyt sanoa pitemmin *siihen mennessä*.

PAAVO PULKKINEN

s s
s
s
s s s
s s ss
s
s s s
s s
s
s s s
s s
s
s
s s
s s
s
s s s
s
s
s
s